

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1\(37\).281823](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1(37).281823)

УДК 1+608.1

Костянтин Райхерт

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ФІЛОСОФСЬКІ ЕВРИСТИКИ

У статті представлений огляд концепцій філософської евристики А. Гаєка, Дж. Багніні та П. С. Фосла, Д. Деннета та Р. Нозіка. Призначення цих концепцій – надати інструменти для мислення (Д. Деннет), розв'язання задач (А. Гаєк, Р. Нозік) або філософування (Дж. Багніні та П. С. Фосл).

Ключові слова: *евристика, знання-як, неявні знання, розумовий експеримент, філософська евристика.*

2017 року науково-популярна стаття австралійського філософа Алана Гаєка «Інструментарій із філософії» [Hájek 2017]. Ця стаття популяризувала поняття «філософська евристика». Евристика є певною галуззю знання, яку пов'язують із розв'язанням задач, ухваленням рішень і відкриттями. В межах цієї галузі є різноманітні підходи, школи, часто залежні від сфери застосування евристики, а також точаться дискусії щодо того, що таке евристика та чим вона відрізняється від, зокрема, логіки, риторики, теорії ігор і тому подібного [Chow 2014; Dale 2015; Kelman 2011]. Вирізнення філософської евристики може свідчити про те, що, по-перше, філософи й інші дослідники в певний момент звернули увагу на евристику як спосіб філософування та, по-друге, евристика як певний спосіб пізнання може мати чи має свої специфічні риси, отримує власну специфіку в межах філософії. Я вважаю, що цього вже достатньо для того, щоб «придивитися» до філософської евристики.

Метою цього дослідження є огляд інструментальних філософських евристик. Чому огляд саме інструментальних філософських евристик? Згідно з А. Гаєком, представниками філософської евристики слід вважати, окрім власне самого А. Гаєка, Джуліана Багніні та Пітера С. Фосла, Яна Гартмана, Денієла Деннета, Роберта Нозіка [Hájek 2018: 295]. Концепції філософської евристики Дж. Багніні та П. С. Фосл, А. Гаєк, Д. Деннет і Р. Нозік є чимось інструментальним: тут евристики розуміються як певні способи мислення / пізнання / розв'язання задач / філософування. Філософська евристика Я. Гартмана тут не буде розглянута, тому що вона не має інструментальний характер.

Я розпочну з Роберта Нозіка, тому що за часом він був першим. Крім того, є висока ймовірність, що саме Р. Нозік створив поняття «філософська евристика».

1. Філософська евристика Р. Нозіка

1993 року Р. Нозік у межах свого дослідження природи раціональності фактично звертається до теорії розв'язання задач. Його цікавлять

інтелектуальні задачі (*intellectual problems*). Згідно з Р. Нозіком є правильно-визначені задачі (*well-defined problems*), які складаються з 5 компонентів:

«1. Мета, оціночний критерій судження щодо результатів і станів. 2. Початковий стан, який складається з (вихідної) ситуації та ресурсів, які доступні для використання. 3. Дозволені операції, які можна застосовувати для перетворення станів і ресурсів. Ці дозволені операції задаються у формі правил, які можна застосовувати задля перетворення початкових станів, а згодом – задля перетворення наслідкових станів. 4. Обмеження щодо того, які проміжні стани можуть бути пройдені на цьому шляху, яких кінцевих станів можна досягти, які операції можна виконувати, коли, скільки разів і в якому порядку тощо. 5. Результат, кінцевий стан» [Nozick 1993: 164].

Р. Нозік указує, що, як правило, філософи воліють мати справу з правильно-визначеними задачами, до яких він відносить, наприклад, замороки (*puzzles*) на кшталт «Місіонери та канібали» та задачі на формальний доказ на кшталт «Починаючи з цих аксіом і використовуючи лише ці правила висновування, доведіть цю теорему» [Nozick 1993: 165]. Однак житті насправді дуже рідко зустрінеш правильно-визначені задачі; тут уже на формальну логіку чи якийсь точний метод складно спертися; необхідно спиратися на правила палюха, чи евристики, які Р. Нозік вважає не менш раціональними способами розв'язання задач, ніж формальна логіка. Так у нього виникає розділ під назвою «Філософська евристика» (*Philosophical Heuristics*).

Р. Нозік виокремлює 16 правил евристик. Я наведу декілька прикладів:

«1. Коли конфлікт між інтелектуальними позиціями довго триває без будь-якого розв'язання чи великого руху, знайдіть припущення чи пресупозицію, яка є спільною для всіх позицій, що сперечаються. Спробуйте спростувати це припущення та в новому просторі, що відкриється, створіть нову позицію» [Nozick 1993: 167].

«7. Редукуйте одну складну проблему до множини простіших проблем і використайте інші евристики для розв'язання їх» [Nozick 1993: 170].

«8. Вивчіть граничні (крайні) випадки, поміркуйте, що буде, якщо деякі параметри встановити на нуль або нескінченне значення, а потім перегляньте свій проміжний випадок у світлі цієї екстремальної поведінки» [Nozick 1993: 170].

«16. Також було б корисно сформулювати деякі принципи щодо генерування плодотворних розумових експериментів у науці та філософії. (Згадайте В. О. Квайна з його антропологом, який робить радикальний переклад, Гіларі Патнема з його двійником Землі, Л. Вітгенштайна з його будівельниками та <мій.– прим. моя.– К. Р.> приклад машини з досвідом)» [Nozick 1993: 172]. Це – дуже цікавий момент: Р. Нозік належить до руху

аналітичної філософії, яка відома тим, що його представники покладаються на формальну логіку як метод аналізу. Однак Р. Нозік фактично вказує на те, що в арсеналі аналітичних філософів є, як мінімум, один легітимний евристичний метод – розумовий експеримент.

Важливо наголосити, що Р. Нозік розрізняє постановку задачі (*problem-setting*) та розв'язання задачі (*problem-solving*), під якою він розуміє «послідовність дозволених операцій, які перетворюють вихідний стан на результат, який відповідає меті, без порушення жодних обмежень» [Nozick 1993: 164]. Фактично ця послідовність може бути алгоритмічною, тобто з кінцевим числом кроків розв'язання задачі (це характерно для дедуктивних міркувань), та евристичною, тобто з невідомим числом кроків розв'язання задачі. Згідно з Р. Нозіком, евристики, як логіки, застосовуються лише до розв'язання задач, але не до постановки задач. Іншою мовою: евристика не залучається до створення задачі; вона є лише інструментом розв'язання задачі.

Я хотів би тут звернутися до певного спостереження. Протягом останніх декількох десятиліть спостерігається «поворот» аналітичних філософів до галузей знання, які в той або інший спосіб пов'язані з евристикою. Філософська евристика Р. Нозіка є дуже гарним прикладом цього. Як уже згадувалося, Р. Нозік розробляє філософську евристику, спираючись на теорію розв'язання задач, у якій евристика грає не останню роль.

Іншим прикладом вказаного «повороту» може служити відносно нова дисципліна – аналітична філософія техніки. Аналітична філософія техніки виникає в межах аналітичної філософії науки. Відомо, що головною проблемою філософії науки є демаркація науки та ненауки (чи наукового та ненаукового). В межах цієї проблеми була поставлена інша проблема – проблема демаркації науки та техніки [Skolimowski 1966]. Спроби розв'язати цю проблему призвели до створення аналітичної філософії техніки [Rapp 1981], одним із предметів дослідження якої є технічне проектування (тобто створення й удосконалення технічних артефактів). Вивчення технічного проектування аналітичними філософами передбачає, зокрема, вивчення того, як інженери ухвалюють рішення під час проектування технічних артефактів. Аналітичні філософи техніки бачать технічне проектування як серію рішень, ухвалених інженерами. Це дозволяє аналітичним філософам техніки залучити теорію прийняття рішень, яка є близькою до теорії розв'язання задач і широко покладається на евристику.

Чому аналітичні філософи техніки звернулися саме до теорії прийняття рішень, добре пояснює провідний дослідник аналітичної філософії техніки Мартін Франссен. Він вказує на те, що однією зі спроб розв'язання проблеми демаркації науки та техніки була робота Єна Джерві 1966 року

[Jarvie 1966], в якій той запропонував придивитися до епістемологічного статусу технологічних тверджень і його відмінності від епістемологічного статусу наукових тверджень. Це передбачало, згідно з С. Джерві, звернення до різноманітних форм знання, які використовуються в різноманітних практиках. М. Франссен указує, що звернення до знань у практиках дозволяє використовувати концепції Гілберта Райла та Майкла Поланьї [Franssen 2009; Franssen, Lokhorst & van de Poel 2018]. Гілберт Райл запропонував ділити все знання на «знання-що» (*knowing-that*) та «знання-як» (*knowing-how*): перше знання – це традиційне пропозиційне знання, з яким мають справу аналітичні філософи, а друге – це непроартикульоване чи неартикульоване знання [Ryle 1946]. Аналогом «знання-як» у філософії М. Поланьї М. Франссен вважає «неявне знання» (*tacit knowledge*) [Polanyi 1958: 69–260]. Для М. Франссена неартикульоване знання є правилом палюха [Franssen, Lokhorst & van de Poel 2018], який очевидно є евристичним способом. Також «знання-як» і «неявні знання» М. Франссен пов'язує з «науковими парадигмами» Томаса Куна¹, які неявним чином визначають, що та як можуть робити дослідники [Franssen, Lokhorst & van de Poel 2018]. Таким чином, «вимальовується» певна мережа взаємопов'язаних понять: «знання-як», «неявне знання», «правило палюха», «наукова парадигма», «евристика».

Пояснення, яке запропонував М. Франссен, можна застосувати до філософської евристики Р. Нозіка: Р. Нозік почав розробляти філософську евристику, відштовхуючись від теорії розв'язання задач, через необхідність «оприятити» «знання-як» / «неявні знання» філософів.

2. «Філософські евристики» Д. Деннета, Дж. Баггіні та П. С. Фосла.

Треба розпочати обговорення «філософських евристик» Д. Деннета, Дж. Баггіні та П. С. Фосла з деяких зауважень. Так, ані Деніел Деннет, ані Джуліан Баггіні разом із Пітером С. Фослом не вживають словосполучення «філософська еристика». Через це не зрозуміло, на яких підставах А. Гаск кваліфікує цих філософів як розробників філософської евристики. Можливо, такою підставою для А. Гаска є часте вживання зазначеними філософами таких слів як «евристика» чи «евристичний». Проти такого припущення говорять самі тексти зазначених філософів. Так, наприклад, Д. Деннет лише один раз вживає прикметник «евристичний», коли він обговорює ситуацію, в якій Гаррі Каспаров програв у шахи комп'ютеру *Deep Blue*, – далі власне фрагмент тексту, в якому зустрічається прикметник «евристичний»: «Мозок Каспарова зроблений з органічних матеріалів і має архітектуру, яка суттєво відрізняється від архітектури *Deep Blue*, але він все ще, наскільки нам відомо, є потужною паралельною пошуковою системою, яка з часом створила видатний набір евристичних технік відсікання (*heuristic pruning techniques*),

які не дають їй витратити час на малоімовірні гілки» [Dennett 2013: 200]. Ці техніки Д. Деннет називає, причому бере це в лапки, «інсайтами» (*insights*) [Dennett 2013: 200], які потрібно використовувати для кардинальної зміни форми пошуку ходу в грі [Dennett 2013: 200].

Я вважаю, що Д. Деннет розуміє тут «евристичне» в тому значенні, в якому його розуміють інформатики. Про це може свідчити вжите словосполучення «*heuristic pruning techniques*», яке може відсилати до так званого «*Alpha-beta pruning*» («альфа-бета відсічення»)². Альфа-бета відсічення – це алгоритм пошуку, який використовують, щоб зменшити чисельність³ вузлів, які необхідно оцінити в дереві пошуку мінімаксного алгоритму³ та які дозволяють отримати тотожний результат. Як правило, алгоритм альфа-бета відсічення використовується в програмування настільних ігор, у яких беруть участь два гравці. До таких ігор належать, наприклад, шахи та го. За допомогою вказаного алгоритму програма повністю припиняє оцінювати хід, якщо знаходиться доказ, що цей хід є гіршим, ніж оцінений раніше. Такі ходи вже більше не потребують подальшої оцінки. Важливо, що альфа-бета відсічення ґрунтується на евристиках, які розуміються як стратегії, які прискорюють роботу алгоритмів пошуку. Тут спочатку евристики перебирають усі можливості на кожному кроці в процесі пошуку, як це роблять алгоритми пошуку з повним перебором варіантів. Однак згодом ці евристики можуть зупинити пошук у будь-який момент, якщо наявна можливість є гіршою, ніж найкраще з розв’язань, яке було знайдено раніше. В таких задачах пошуку евристики використовуються задля того, щоб спочатку спробувати хороші варіанти, щоб відсікти погані шляхи на ранньому етапі.

На мою думку, для Д. Деннета поняття «евристика» має конкретний зміст: евристики мають прискорювати алгоритми пошуку, відсікаючи погані шляхи пошуку розв’язання задачі на ранніх етапах. Саме такими евристичними володіє людина, на думку Д. Деннета. І саме такі евристики використовують деякі комп’ютерні програми (штучний інтелект), наприклад, коли грають у шахи. Таким чином, Д. Деннет показує, що попри різницю в матеріалах і архітектурі людський інтелект і штучний інтелект мають дещо спільне, наприклад, евристики пошуку.

У Дж. Баґіні та П. С. Фосла можна знайти так званий «евристичний прийом» (*heuristic device*) [Baggini & Fosl 2020: 75]. Про евристичний прийом вони говорять у контексті редукціонізму: «Цікаво, що не завжди потрібно обирати між редукціоністським та нередукціоністським підходами. Ви можете, наприклад, використовувати редукціонізм просто як евристичний прийом. У таких випадках ви будете намагатися редуктувати не тому, що вважаєте, що явище, яке пояснюється, можна повністю зрозуміти в поняттях

чогось простішого, а тому, що в процесі редукціоністського пояснення виявляються цікаві речі, з яких можна почерпнути нові знання» [Baggini & Fosl 2020: 75]. Для ілюстрації цієї думки Дж. Багніні та П. С. Фосл наводять наступне: очевидно, що коли аналізуєш поняття знання як обґрунтованого істинного переконання (*justified true belief*), редукціоністський підхід не є дієвим засобом аналізу. Проте «можна погодитися з тим, що спроба здійснити редукцію виявляє важливість ідей обґрунтування й істинності для концепції знання, а також, можливо, диспозитивність переконання як чинника. Це і є редукціонізм як інструмент у повному розумінні цього слова – це інструмент, який слід використовувати для того, що він може виявити, а не процес, структура якого обов'язково припускає щось про природу речей» [Baggini & Fosl 2020: 75].

На підставі сказаного можна зробити узагальнення: евристичний прийом для Дж. Багніні та П. С. Фосла – це прийом, який використовується задля виявлення цікавих речей, з яких можна почерпнути нові знання. При цьому сам прийом полягає в застосуванні якогось способу пізнання не за прямим його призначенням. Це означає, що будь-який інструмент філософії зі списку Дж. Багніні та П. С. Фосла може бути використаний як евристичний прийом. Причому таким прийомом можуть бути навіть дедуктивні методи міркування. Звідси, мабуть, «філософська евристика» Багніні та П. С. Фосла – це інструменти філософії, які використовуються не за своїм прямим призначенням задля виявлення цікавих речей, з яких можна почерпнути нові знання.

Як можна бачити, Д. Деннет, Дж. Багніні та П. С. Фосл мають конкретне розуміння того, що таке евристика. Однак це не суперечить тому, що вони використовують такі способи пізнання, які іншими дослідниками визнаються як евристичні. Наприклад, Р. Нозік вважав, що розумові експерименти є евристичними способами пізнання. Д. Деннет, Дж. Багніні та П. С. Фосл вважають розумовий експеримент важливим інструментом пізнання філософів. Д. Деннет узагалі розробляє цілий різновид розумових експериментів – так звані «інтуїтивні помпи» (*intuitive pumps*), які Дж. Багніні та П. С. Фосл включають у свій список інструментів філософії [Baggini & Fosl 2020: 64–66].

Поняття «інтуїтивні помпи» було запропоновано Д. Деннетом у 1980 році в ході критики розумового експерименту «Китайська кімната» Джона Серля⁴. Ось яку характеристику Д. Деннет тоді дав «інтуїтивним помпам»: «Форма аргументу Серля є знайомою для філософів: він <Серль.– прим. моя.– К. Р.> конструює те, що можна назвати “інтуїтивною помпою” (*intuition pump*), прийом (*device*) для провокування сімейства інтуїцій шляхом варіацій базового розумового експерименту. Інтуїтивна помпа – це, як

правило, не машина відкриття (*an engine of discovery*), а переконувач або педагогічний інструмент (*a persuader or pedagogical tool*) – спосіб змусити людей бачити речі по-вашому, коли ви побачили істину, як це зробив Серль, принаймні на його думку. Я був би останнім, хто зневажав би використання інтуїтивних помп, – я сам люблю їх використовувати, – але ними можна зловживати. В даному випадку, я вважаю, Серль майже повністю покладається на нечесно отримані результати (*ill-gotten gains*): сприятливі інтуїції, породжені оманливо представленими розумовими експериментами (*favorable intuitions generated by misleadingly presented thought experiments*)» [Dennett 1980: 429]⁵.

Концепція інтуїтивних помп отримала подальший розвиток у низці праць Д. Деннета [Dennett 1980; Dennett 1984: 26–33], апогеєм якого стала книжка «Інтуїтивні помпи й інші інструменти мислення» [Dennett 2013]. Інтуїтивні помпи Д. Деннет розміщує серед інших ручних інструментів розуму (*the hand tools of the mind*), які «не є точними, систематичними машинами математики та науки (*the precise, systematic machines of mathematics and science*)» [Dennett 2013: 14]. До цих інструментів мислення Д. Деннет відносить [Dennett 2013: 14], окрім інтуїтивних помп і, вірогідно, решти розумових експериментів, (1) ярлики (*labels*), тобто найменування чогось незнайомого чи малознайомого, щоб зробити це знайомим і щоб легше було цим оперувати; (2) аналогії та метафори, які також покладаються на подібність, хоча б на асоціативному рівні; (3) приклади (*examples*); (4) риштування (*staging*), прикладами якого є Бритва (лезо) Оккама та *reductio ad absurdum*, улюблений евристичний спосіб математиків, якщо вірити А. Гаску [Hájek 2016: 350].

Я думаю, що якщо приймається, що розумовий експеримент є евристичним способом пізнання, інтуїтивна помпа є різновидом розумового експерименту та інтуїтивна помпа належить до низки «ручних інструментів розуму» на кшталт аналогії, прикладів, риштування та ярликів, то можна також вважати дані ручні інструменти розуму евристичними способами пізнання. Мабуть, ручний інструментарій розуму і є «філософською евристикою» Д. Деннета.

3. Філософська евристика А. Гаска

Алан Гаск розпочав розробку власної концепції філософської евристики в 2013 році [Hájek 2013]. А. Гаск присвятив декілька праць опису філософських евристик [Hájek 2014; Hájek 2016; Hájek 2017; Hájek 2018; Mai 2022].

А. Гаск вважає, що евристики є повсюди, в будь-якій сфері діяльності: «Як такі, є евристики для шахів, шашок, бриджу, будування мостів, футболу, бейсболу, бейсджампінгу, ганчарства, поезії тощо» [Hájek 2018: 293].

Наприклад, викладачі музики навчають своїх учнів різноманітним «правилам» гармонії та контрапункту, які можна, згідно з А. Гаском, вважати евристичними інструментами. До таких «правил» належать, зокрема, правило уникання послідовності дізів та октав [Hájek 2016: 350]. У шахах такими евристиками, наприклад, є поради «Рокіруйся рано», «Перевірйй кожний шах», «Не допускай ізольованих пішаків» тощо [Hájek 2017]. Якщо вони є повсюди, то евристики мають бути також у філософії.

Я вважаю, що не лише повсюдність евристик привела А. Гаска до розроблення концепції філософської евристики. Тут також мав місце вплив концепції евристики математика Дьйордя Пої [Pólya 1957] (див., напр.: [Hájek 2016: 350]). А. Гаск скоріше за все ознайомився з роботами Д. Пої, коли ще навчався на математика та статистика.

А. Гаск визначає евристику як «інструменти чи емпіричні правила для розв'язання задач, формування суджень і когнітивно складної діяльності в цілому (*tools or rules of thumb for problem-solving, forming judgments, and for cognitively challenging activities more generally*)» [Hájek 2018: 292]. Згідно з А. Гаском, «евристики роблять складні та важкі задачі простішими» [Hájek 2018: 293]. До філософських евристик А. Гаск відносить метод проб і помилок; перевірку на граничні (крайні) випадків і випадків, близьких до граничних, тобто контрприкладів; створення нових аргументів на основі старих аргументів; розумові експерименти; аналогію; модальну індукцію⁶ тощо.

Висновки. З оглянутих концепцій філософської евристики справжніми можна назвати лише дві – філософську евристику Р. Нозіка та філософську евристику А. Гаска. Обидві розроблялися саме як евристики задля розв'язання задач, зокрема. Однак треба зазначити, що філософська евристика Р. Нозіка була створена скоріше за все під впливом теорії розв'язання задач, а філософська евристика А. Гаска – під впливом евристики Д. Пої.

Дж. Багїні, П. С. Фосл та Д. Деннет не мали намір розробляти власні концепції філософської евристики. Дж. Багїні та П. С. Фосл розробляють інструменти філософії (філософування), серед яких є евристичні прийоми. Д. Деннет розробляє так звані «ручні інструменти розуму», які є відмінними від точних методів, зокрема формальної логіки та математики. Певною мірою можна розглядати ці «ручні інструменти розуму» як евристики. Проте треба брати до уваги, що Д. Деннет має конкретне розуміння того, що таке евристика (а саме евристики пошуку).

Через сказане про концепції Дж. Багїні, П. С. Фосла та Д. Деннета виникає питання, на яких підставах А. Гаск виокремив саме цих авторів як розробників філософської евристики. Ані Дж. Багїні разом із П. С. Фослом,

ані Д. Деннет не вживають словосполучення «філософська евристика», як це роблять Р. Нозік, А. Гаск і Я. Гартман, концепція якого в даній роботі не розглядалася. Вжиток цього словосполучення був би надійним критерієм для виокремлення певних дослідників у групу представників філософської евристики. Якщо критерієм виокремлення є збіг певних евристичних способів, про які говорять Дж. Багтіні, А. Гаск, Д. Деннет, Р. Нозік і П. С. Фосл, наприклад, про аналогію, індукцію чи розумовий експеримент, тоді виникає інше питання: «Чому А. Гаск не бере до уваги такі концепції, як евристична логіка чи логіка відкриття, особливо якщо логіка може розглядатися як галузь філософії?» Більше питань, ніж відповідей, хоча це мав бути звичайний огляд.

Примітки

¹ М. Франссен не перший, хто пов'язує евристику з науковими парадигмами Томаса Куна [Kuhn 2012]. Так, ще 1987 року про такий можливий зв'язок указував німецький філософ Рюдігер Інґетвен [Inheteven 1987]. Взагалі тему наукової парадигми Т. Куна як евристики було б цікаво розробити, особливо у світлі того, що науковець не завжди може розпізнати наукову парадигму, в межах якої він працює (Т. Кун вважав, що про наукову парадигму можна говорити лише після того, коли вона вже припинила своє існування, та лише з великої історичної відстані [Kuhn 2022]). Крім того, було б цікаво прив'язати «знання-як», «неявні знання» й евристику до концепції Імре Лакатоша, чії науково-дослідницькі програми подібні до наукових парадигм, хоча і мають суттєву відмінність (наукові парадигми передбачають уже винайдену теорію, яка визначає правила гри для науковців, а науково-дослідницькі програми пов'язані зі становленням теорії) та який активно використовував поняття «евристика» [Lakatos 1970], концепції стилю мислення та мисленого колективу Людвіка Флека [Fleck 1979], який вплинув на Т. Куна, та концепції фонового знання, які є чимось подібними на неявні знання та з якими працює теорія практик (див., напр.: [Pouliot 2012]).

² Щодо Альфа-бета відсічення див., напр.: [Russell & Norvig 2010: 167].

³ Мінімаксний алгоритм – це рекурсивний алгоритм вибору наступного ходу в грі з n гравців, як правило, угрі для двох гравців. З кожною позицією або станом гри пов'язане значення. Це значення обчислюється за допомогою функції оцінки позиції та вказує, наскільки добре було б для гравця досягти цієї позиції. Потім гравець робить хід, який максимізує мінімальне значення позиції, отримане в результаті можливих наступних ходів суперника (див., напр.: [Russell & Norvig 2010: 149–150]).

⁴ Щодо розумового експерименту «Китайська кімната» Дж. Серля див.: [Searle 1980]. Реакцію Дж. Серля на критику Д. Деннета див.: [Dennett &

Searle 1995].

⁵ Важливо наголосити на тому, що інтуїтивні помпи згідно з Д. Деннетом є саме різновидом розумових експериментів. Часто дослідники концепції інтуїтивних помп мають проблеми з чіткою класифікацією інтуїтивної помпи як розумового експерименту. Наприклад, Філ Доув вважає інтуїтивні помпи чимось середнім між так званими «фактами Мура», чи твердженнями, які настільки є очевидно істинними, що вони спростовують протилежні твердження, та концептуальним аналізом [Dowe 2010: 447]. Дж. Баггіні та П. С. Фосл інтерпретують «інтуїтивні помпи» Д. Деннета як «просто інструменти для інсайту чи ілюстрації, які допомагають нашому розумінню. Як інструменти інсайту, вони пов'язані з розумовими експериментами, але на відміну від розумових експериментів їхньою метою є не доведення чи демонстрація» [Baggini & Fosl 2020: 64–65]. Д. Деннет у книжці «Інтуїтивні помпи й інші інструменти мислення» ясно дає зрозуміти, що інтуїтивні помпи є видом розумових експериментів («*the sort of thought experiments*») [Dennett 2013: 15]. У цьому Д. Деннета підтримують Джон Луїс Дорболо й Елке Брендель. Перший вважає, що інтуїтивні помпи є розумовими експериментами, які створені, щоб «перетворювати» мислення людей на відміну від простої постановки філософської проблеми [Dorbolo 2011: 1644]. Друга вважає, що слід розрізняти два види розумових експериментів: 1) «погані» інтуїтивні помпи, які перешкоджають обміркованій рефлексії, та 2) «законні» розумові експерименти, які є припустимими в філософській аргументації [Brendel 2005: 90].

⁶ Модальна індукція тут – це «ампліативне виведення висновку щодо простору можливих світів із засновку щодо цього простору (*ampliatively inferring a conclusion about the space of possible worlds from a premise about this space*)» [Hájek 2016: 364].

Щодо евристичної логіки див.: [Irrpoliti 2018]. Щодо логіки відкриття див.: [Cellucci 2014].

Список використаної літератури

- Baggini, J. & P. S. Fosl (2020) *The Philosopher's Toolkit: A Compendium of Philosophical Concepts and Methods*, Hoboken: Wiley-Blackwell, 2020, 384 p.
- Brendel, E. (2005) *Intuition Pumps and the Proper Use of Thought Experiments*, in: *Dialectica*, № 58 (1), pp. 89–108. DOI:10.1111/j.1746-8361.2004.tb00293.x
- Cellucci, C. (2014) *Why Should the Logic of Discovery be Revived?* in: *Heuristic Reasoning*, Cham: Springer, pp. 191–211.
- Chow, Sh. J. (2014) *Many Meanings of 'Heuristic'*, in: *The British Journal for the Philosophy of Science*, № 0, pp. 1–40. DOI: 10.1093/bjps/axu028

- Dale, S. (2015) *Heuristics and Biases: The Science of Decision-making*, in: *Business Information Review*, № 2, pp. 93–99. DOI: 10.1177/0266382115592536
- Dennett, D. (1980) *The Milk of Human Intentionality*, in: *Behavioral and Brain Sciences*, № 3, pp. 428–430. DOI: 10.1017/s0140525x0000580x
- Dennett D. (1984) *Elbow Room: The Varieties of Free Will Worth Wanting*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 248 p.
- Dennett, D. & J. Searle (1995) *The Mystery of Consciousness: Part II*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://www.nybooks.com/articles/1995/12/21/the-mystery-of-consciousness-an-exchange/>
- Dennett, D. (2013) *Intuitive Pumps and Other Tools for Thinking*, New York; London: W. W. Norton & Company, 512 p.
- Dorbolo, J. L. (2011) *Intuition Pumps and Augmentation of Learning*, in: *Encyclopedia of the Sciences of Learning*, Cham: Springer Science + Business Media, pp. 1644–1647.
- Dowe, Ph. (2010) *Proportionality and Omissions*, in: *Analysis*, № 3, pp. 446–451. DOI: 10.1093/analys/anq033
- Fleck, L. (1979) *Genesis and Development of a Scientific Fact*, Chicago: The University of Chicago Press, 222 p.
- Franssen, M. (2009) *Analytic Philosophy of Technology*, in: *A Companion to the Philosophy of Technology*, Oxford: Blackwell Publishing, pp. 184–188 (Blackwell Companions to Philosophy)
- Franssen M., Lokhorst G.-J. & I. van de Poel (2018) *Philosophy of Technology*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://plato.stanford.edu/entries/technology>.
- Hájek, A. (2013) *Philosophical Heuristics*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://philosopherscococon.typepad.com/blog/2013/03/philosophical-heuristics.html>
- Hájek, A. (2014) *Philosophical Heuristics and Philosophical Creativity*, in: *The Philosophy of Creativity: New Essays*, Oxford: Oxford University Press, pp. 288–318
- Hájek, A. (2016) *Philosophical Heuristics and Philosophical Methodology*, in: *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*, Oxford: Oxford University Press, pp. 348–373.
- Hájek, A. (2017) *Philosophy tool kit*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://aeon.co/essays/with-the-use-of-heuristics-anybody-can-think-like-a-philosopher>.
- Inhetween, R. (1987) *Heuristic and Analogies in the Technical Sciences*, in: *Methodology and Science*, № 3, pp. 28–37.
- Ippoliti, E. (2018) *Heuristic Logic. A Kernel*, in: *Building Theories*, Cham: Springer, pp. 191–211. DOI: 10.1007/978-3-319-72787-5_10

- Jarvie, I. C. (1966) *The Social Character of Technological Problems: Comments on Skolimowski's Paper*, in: *Technology and Culture*, № 3, pp. 384–390. DOI:10.2307/3101936
- Kelman, M. (2011) *The Heuristics Debate*, Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199755608.001.0
- Kuhn, Th. S. (2012) *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press, 264 p.
- Kuhn, Th. S. (2022) *The Last Writings of Thomas S. Kuhn: Incommensurability in Science*, Chicago: The University of Chicago Press, 312 p.
- Lakatos, I. (1970) *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes*, in: *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 91–196.
- Mai, A. (2022) *Heuristics for making theoretical progress (in philosophy) from Alan Hajek (ANU)*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://forum.effectivealtruism.org/posts/QzRKdZeT3pfZimipz/philosophical-heuristics-and-philosophical-creativity-by>.
- Nozick, R. (1993) *The Nature of Rationality*, Princeton: Princeton University Press, 226 p.
- Polanyi, M. (1958) *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*, London: Routledge and Kegan Paul, 463 p.
- Pólya, G. (1957) *How to Solve It*, Princeton: Princeton University Press, 254 δ.
- Pouliot, V. (2012) *Methodology: Putting Practice Theory into Practice*, in: *Bourdieu in International Relations*, London: Routledge, pp. 45–58.
- Rapp, F. (1981) *Analytical Philosophy of Technology*. Dordrecht; Boston: D. Reidel Publishing Company, 200 p. (Boston Studies in the Philosophy of Science).
- Russel, S. J. & P. Norvig (2010) *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, London: Pearson Education, 1116 p.
- Ryle, G. (1946) *Knowing How and Knowing That: The Presidential Address*, in: *Proceedings of the Aristotelian Society. New Series*, Oxford: Oxford University Press, vol. 46 (1945–1946), pp. 1–16.
- Searle, J. (1980) *Minds, Brains and Programs*, in: *Behavioral and Brain Sciences*, № 3, pp. 417–457. DOI: 10.1017/S0140525X00005756
- Skolimowski, H. (1966) *The Structure of Thinking in Technology*, in: *Technology and Culture*, № 3, pp. 371–383. DOI: 10.2307/3101935.

Kostiantyn Raikhert

THE INSTRUMENTAL PHILOSOPHICAL HEURISTICS

The study surveys the conceptions of philosophical heuristics of J. Baggini and P. S. Fosl, D. Dennett, A. Hájek, and R. Nozick. All conceptions surveyed

in the study are instrumental. R. Nozick's philosophical heuristics and A. Hájek's philosophical heuristics ought to be considered "authentic" because R. Nozick and A. Hájek called them "the philosophical heuristics." Those philosophical heuristics aim to solve (philosophical) problems and are rooted in the Decision theory. D. Dennett's "philosophical heuristics" according to the A. Hájek's classification is the so-called "hand tools of the mind," consisting of intuitive pumps and other kinds of thought experiments, analogies, examples, labels, metaphors, and staging. The purpose of D. Dennett's "philosophical heuristics" is to deliver non-precise instruments for thinking. The "philosophical heuristics" of Baggini and P. S. Fosl is a part of the so-called "philosophers' toolkit" and is represented by heuristic devices that are used to find out interesting things from which you can learn new knowledge. At the same time, the devices imply the use of some method of knowledge not for its intended purpose.

Keywords: heuristics, knowing-how, philosophical heuristics, tacit knowledge, thought experiment.

Referances

- Baggini, J. & P. S. Fosl (2020) *The Philosopher's Toolkit: A Compendium of Philosophical Concepts and Methods*, Hoboken: Wiley-Blackwell, 2020, 384 p.
- Brendel, E. (2005) *Intuition Pumps and the Proper Use of Thought Experiments*, in: *Dialectica*, № 58 (1), pp. 89–108. DOI: 10.1111/j.1746-8361.2004.tb00293.x
- Cellucci, C. (2014) *Why Should the Logic of Discovery be Revived?* in: *Heuristic Reasoning*, Cham: Springer, pp. 191–211.
- Chow, Sh. J. (2014) *Many Meanings of 'Heuristic'*, in: *The British Journal for the Philosophy of Science*, № 0, pp. 1–40. DOI: 10.1093/bjps/axu028
- Dale, S. (2015) *Heuristics and Biases: The Science of Decision-making*, in: *Business Information Review*, № 2, pp. 93-99. DOI: 10.1177/0266382115592536
- Dennett, D. (1980) *The Milk of Human Intentionality*, in: *Behavioral and Brain Sciences*, № 3, pp. 428–430. DOI: 10.1017/s0140525x0000580x
- Dennett D. (1984) *Elbow Room: The Varieties of Free Will Worth Wanting*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 248 p.
- Dennett, D. & J. Searle (1995) *The Mystery of Consciousness: Part II*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://www.nybooks.com/articles/1995/12/21/the-mystery-of-consciousness-an-exchange/>
- Dennett, D. (2013) *Intuitive Pumps and Other Tools for Thinking*, New York; London: W. W. Norton & Company, 512 p.
- Dorbolo, J. L. (2011) *Intuition Pumps and Augmentation of Learning*, in: *Encyclopedia of the Sciences of Learning*, Cham: Springer Science +

- Business Media, pp. 1644–1647.
- Dowe, Ph. (2010) *Proportionality and Omissions*, in: *Analysis*, № 3, pp. 446–451. DOI: 10.1093/analys/anq033
- Fleck, L. (1979) *Genesis and Development of a Scientific Fact*, Chicago: The University of Chicago Press, 222 p.
- Franssen, M. (2009) *Analytic Philosophy of Technology*, in: *A Companion to the Philosophy of Technology*, Oxford: Blackwell Publishing, pp. 184–188 (Blackwell Companions to Philosophy)
- Franssen M., Lokhorst G.-J. & I. van de Poel (2018) *Philosophy of Technology*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://plato.stanford.edu/entries/technology>.
- Hájek, A. (2013) *Philosophical Heuristics*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://philosopherscococon.typepad.com/blog/2013/03/philosophical-heuristics.html>
- Hájek, A. (2014) *Philosophical Heuristics and Philosophical Creativity*, in: *The Philosophy of Creativity: New Essays*, Oxford: Oxford University Press, pp. 288–318
- Hájek, A. (2016) *Philosophical Heuristics and Philosophical Methodology*, in: *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*, Oxford: Oxford University Press, pp. 348–373.
- Hájek, A. (2017) *Philosophy tool kit*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://aeon.co/essays/with-the-use-of-heuristics-anybody-can-think-like-a-philosopher>.
- Inhethen, R. (1987) *Heuristic and Analogies in the Technical Sciences*, in: *Methodology and Science*, № 3, pp. 28–37.
- Ippoliti, E. (2018) *Heuristic Logic. A Kernel*, in: *Building Theories*, Cham: Springer, pp. 191–211. DOI: 10.1007/978-3-319-72787-5_10
- Jarvie, I. C. (1966) *The Social Character of Technological Problems: Comments on Skolimowski's Paper*, in: *Technology and Culture*, № 3, pp. 384–390. DOI:10.2307/3101936
- Kelman, M. (2011) *The Heuristics Debate*, Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199755608.001.0
- Kuhn, Th. S. (2012) *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press, 264 p.
- Kuhn, Th. S. (2022) *The Last Writings of Thomas S. Kuhn: Incommensurability in Science*, Chicago: The University of Chicago Press, 312 p.
- Lakatos, I. (1970) *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes*, in: *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 91–196.
- Mai, A. (2022) *Heuristics for making theoretical progress (in philosophy) from*

- Alan Hajek (ANU)*. Retrieved March 4, 2022 from: <https://forum.effectivealtruism.org/posts/QzRKdZeT3pfZimipz/philosophical-heuristics-and-philosophical-creativity-by>.
- Nozick, R. (1993) *The Nature of Rationality*, Princeton: Princeton University Press, 226 p.
- Polanyi, M. (1958) *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*, London: Routledge and Kegan Paul, 463 p.
- Pólya, G. (1957) *How to Solve It*, Princeton: Princeton University Press, 254 δ.
- Pouliot, V. (2012) *Methodology: Putting Practice Theory into Practice*, in: *Bourdieu in International Relations*, London: Routledge, pp. 45–58.
- Rapp, F. (1981) *Analytical Philosophy of Technology*. Dordrecht; Boston: D. Reidel Publishing Company, 200 p. (Boston Studies in the Philosophy of Science).
- Russel, S. J. & P. Norvig (2010) *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, London: Pearson Education, 1116 p.
- Ryle, G. (1946) *Knowing How and Knowing That: The Presidential Address*, in: *Proceedings of the Aristotelian Society. New Series*, Oxford: Oxford University Press, vol. 46 (1945–1946), pp. 1–16.
- Searle, J. (1980) *Minds, Brains and Programs*, in: *Behavioral and Brain Sciences*, № 3, pp. 417–457. DOI: 10.1017/S0140525X00005756
- Skolimowski, H. (1966) *The Structure of Thinking in Technology*, in: *Technology and Culture*, № 3, pp. 371–383. DOI: 10.2307/3101935.

Стаття надійшла до редакції 7.04.2022

Стаття прийнята 7.05.2022